

Dünyada ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Mevcut Anayasal Konumu

Çağrı Çağlar SİNMEZ^{1,a,*}

¹Erciyes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, 38280, Kayseri, Türkiye.

^aORCID: 0000-0002-9248-6022

Geliş Tarihi: 18.01.2022

Kabul Tarihi: 21.03.2022

Özet: Günümüzde hayvanlara karşı kötü muamele, şiddet ve istismar vakalarının artışı hayvanlara ilişkin yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve hayvanların korunmasının anayasal güvence altına alınması fikrini ortaya çıkardı. Bu bağlamda, çalışmada, dünyada ve Türkiye’de hayvan hakları ve korunmasına ilişkin anayasa düzenlemelerini tespit etmek, bu konuda yaşanan tartışmaları bilimsel ve çağdaş anlamda karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde değerlendirmek ve çözüm odaklı öneriler getirmek amaçlandı. Çalışmanın belgelerini, dünyada ve Türkiye’de yürürlükte olan anayasalar oluşturdu. Çalışmada elde edilen belgelere doküman incelemesi yöntemi aracılığıyla içerik analizi yapıldı. Dünyada yer alan 193 ülke içinde anayasalarında hayvan hakları ve hayvanların korunmasına ilişkin hükümler içeren 49 ülkenin yer aldığı belirlendi. Bunlardan Almanya, Avusturya, Bolivya, Brezilya, Gambiya, Güney Sudan, Hindistan, İsviçre, İzlanda, Libya, Malezya, Meksika, Mısır, Papua Yeni Gine ve Slovenya gibi ülkelerin anayasalarında hayvan haklarına ilişkin düzenlemelere yer verdikleri görüldü. Türkiye’de ise 1982 Anayasası’nda hayvan hakları ve hayvanların korunmasına ilişkin doğrudan bir hükmün olmadığı tespit edildi. Çağdaş hukuk sistemlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da hayvan haklarını koruyan ve güvence altına alan hükümlere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dünya anayasaları, Hayvan hakları, Hayvanların korunması, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

The Current Constitutional Position of Animal Rights in the World and Türkiye

Abstract: Today, the increase in cases of ill-treatment, violence, and abuse against animals has led to revising the legal regulations regarding animals and providing the protection of animals under constitutional guarantee. In this context, this study aimed to determine the constitutional rules on animal rights and protection in the world and Turkey, evaluate the debates on this subject within the framework of scientific and contemporary comparative law, and offer solution-oriented solutions suggestions. The constitutions created the study documents in force in the world and Turkey. Content analysis was performed on the documents obtained in the study through the document analysis method. Among the 193 countries in the world, it was determined that there were 49 countries with provisions on animal rights and animal protection in their constitutions. It has been seen that countries such as Germany, Austria, Bolivia, Brazil, Gambia, South Sudan, India, Switzerland, Iceland, Libya, Malaysia, Mexico, Egypt, Papua New Guinea, and Slovenia include regulations regarding the rights of animals in their constitutions. In Turkey, on the other hand, it was determined that there was no direct provision regarding animal rights and animal protection in the 1982 Constitution. It can be said that there is a need for provisions protecting and guaranteeing animal rights in the Constitution of the Republic of Turkey, as in modern legal systems.

Keywords: Animal protection, Animal rights, Constitution of the Republic of Turkish, World constitutions.

Giriş

Hukuk; insanın tüm canlılarla birlikte sağlıklı, huzurlu ve güvenli bir düzen içinde yaşamasını amaçlamaktadır. Dünyada tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, insanların hayvanlarla olan ilişkisinde hayvan haklarının geliştirilmesi yönünde pozitif bir değişim meydana getirmiş ve toplumlar arasında hayvanların hukuki konumu hakkında farklı görüşlerin oluşmasına neden olmuştur (Koçhisarlıoğlu ve Söğütlü Erişgin, 2013). Bu görüşler neticesinde insan haricindeki canlıların da haklarının olabileceği düşüncesi hâkim olmuş ve dünyada birçok ülkede hayvan hakları ve korunması üzerine yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Akbulut ve Çobanoğlu, 2020; DeGrazia, 2006; Francione, 2008; Menteş Gürler ve Osmanağaoğlu, 2009; Osmanağaoğlu ve Menteş Gürler, 2009;

Regan, 2007; Singer, 2005; Yaşar ve Yerlikaya, 2004). Bu yasal düzenlemelerin yanında dünyada birçok ülke hukuki zemin içerisinde hayvanların en iyi şekilde korunması amacıyla anayasalarında da düzenleme yapmayı öngörmüşlerdir (Uran Murphy, 2019).

Anayasa hükümleri, “yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Devlet teşkilatı ile temel hak ve hürriyetler açısından önemli olan konuların anayasal hükümlerle güvence altına alınmasının yararlı olacağı ileri sürülmektedir (Güneş, 2011). Bu bağlamda, anayasalarda hayvan haklarının korunmasına ilişkin hükümlerin yer alması, devletin kamu ve hukuk işleyişinde, çevre ve

sosyal politikalarında hayvan hak ihlalleri anayasal koruma altında olan diğer hakların çiğnenmesi kadar önem arz edecek (Uran Murphy, 2019) ve yasal düzenlemelere anayasal bir dayanak sağlayarak hayvanların yaşam hakkı, hayvanlara iyi davranılması ve hayvanların her türlü acı ve eziyet çekmelerinin engellenmesi bakımından önemli bir güvence oluşturacaktır (Güneş, 2011). Nitekim hayvanların haklarını korumak için yürürlükte olan yasalar, amacına ve anayasa hükümlerine ters düşmesi halinde, anayasa mahkemesi tarafından iptal edilebilecektir (Uran Murphy, 2019).

Karşılaştırmalı hukukta ülkeler, anayasalarında hayvanlara ilişkin hükümleri bazen başlangıç metni içerisinde, bazen çevre ve doğal kaynaklar, kültürel mirasın korunması veya ülkenin egemenliği kenar başlıkları altında; bazen de ulusal ekonomi, temel ilkeler veya ifade suçları kenar başlıkları altında düzenleyebilmektedirler (Sabuncu, 2003). Çalışmada, dünyadaki Birleşmiş Milletlere kayıtlı 193 ülkedeki (Birleşmiş Milletler, 2022) ve Türkiye'deki hayvan hakları ve hayvanların korunmasına ilişkin anayasal düzenlemeleri tespit etmek, hayvan haklarının korunması boyutunda yaşanan sorun, eleştiri ve tartışmaları bilimsel ve çağdaş anlamda karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde değerlendirmek amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Çalışmanın belgelerini, dünyada ve Türkiye'de yürürlükte olan anayasalar oluşturdu. Ayrıca hayvan hakları ve korunması konusunda ulusal/uluslararası yayımlanmış bilimsel araştırmalar, makaleler ve kitaplardan yararlanıldı. Çalışmada elde edilen belgelere "*doküman incelemesi yöntemi*" aracılığıyla "*içerik analizi*" yapıldı (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Dünya anayasalarında doğrudan hayvan haklarına ve hayvanların korunmasına ilişkin hükümlere yer veren ülkeler değerlendirildi ve elde edilen veriler ülke isimlerinin alfabetik sırasına göre Tablo 1'de düzenlendi. İlgili ülkelerin anayasa metninin künnyeleri Tablo 1 içerisinde üst indis şeklinde gösterilerek sonnot bölümünde sunuldu. Bu makalede etik kurul iznine gerek bulunmamaktadır.

Bulgular

Dünya anayasa metinleri incelendiğinde, hayvan haklarını koruyan ve bu hakları gözetim maddelere ilkesel olarak yer veren toplam 15 ülke (Almanya, Avusturya, Bolivya, Brezilya, Gambiya, Güney Sudan, Hindistan, İsviçre, İzlanda, Libya, Malezya, Meksika, Mısır, Papua Yeni Gine, Slovenya) belirlendi (Tablo 1).

Anayasalarında hayvan türlerini (vahşi/yabani hayvanlar) korumayı ve muhafaza etmeyi taahhüt eden hükümlere yer veren toplam 34 ülke (Andora, Angola, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Esvatini, Fildişi Sahili, Guatemala, Guyana, Haiti, Hırvatistan, İsveç, Kırgızistan, Kosova, Küba, Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Moğolistan, Moritanya, Nepal, Nijerya, Özbekistan, Panama, Sırbistan, Slovakya, Türkmenistan, Uganda, Yemen) tespit edildi (Tablo 1).

Çalışmada, anayasalarında sadece çevrenin, ormanların ve biyoçeşitliliğin korunmasına ilişkin hükümlere yer veren toplam 78 ülke (Arjantin, Arnavutluk, Belarus, Bhutan, Bulgaristan, Burundi, Cezayir, Çad, Çek Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, El Salvador, Eritre, Ermenistan, Estonya, Etiyopya, Fiji, Filipinler Sahili, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gana, Gambiya, Güney Kore, Gürcistan, Irak, İran, İspanya, İtalya, Kamerun, Karadağ, Katar, Kenya, Kolombiya, Komorlar, Kongo, Kosta Rika, Kuzey Kore, Lesotho, Letonya, Libya, Lüksemburg, Maldivler, Malavi, Mali, Moldovya, Mozambik, Myanmar, Nabibya, Nikaragua, Nijer, Paraguay, Peru, Polonya, Romanya, Ruanda, Rusya, Sao Tome, Senegal, Seyşeller, Somali, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Suriye, Suudi Arabistan, Şili, Tayland, Tayvan, Togo, Türkiye, Ukrayna, Umman, Venezuela, Vietnam, Yeşil Burun Adaları, Yunanistan, Zambiya) belirlenmiş olup ilgili tabloda değerlendirilmeye alınmadı.

Tartışma ve Sonuç

Menteş (1996), doktora tezinde 20 ülkede hayvanların korunması ile ilgili yasa ve yönetmeliklerin yürürlükte olduğunu ancak anayasal düzeyde düzenlemelerin olmadığını bildirmektedir. Çalışma verilerine göre ise günümüzde dünyada yer alan 193 ülke içinde anayasalarında hayvan hakları ve hayvanların korunmasına ilişkin hükümler içeren 49 ülkenin (dünya ülkelerinin yaklaşık ¼'ü) olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden başta Avusturya, Bolivya, Brezilya, Gambiya, Güney Sudan, Hindistan, İsviçre, İzlanda, Libya, Malezya, Meksika, Mısır, Papua Yeni Gine ve Slovenya anayasalarında hayvan haklarından açıkça bahsetmesi ve ilkesel olarak hayvan haklarını koruyan hükümlere (zulüm, istismar ve kötü muameleyle karşı koruma, hayvanların onuru ve güvenliğine karşı saygı göstermek vb.) yer vermesi (Tablo 1) hayvan hakları adına atılan çok önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1. Anayasalarında hayvan hakları ve hayvanların korunmasına ilişkin hükümlere yer veren ülkeler.

	Ülke	Anayasa madde/leri	Anayasa Hüküm/leri İçerikleri
	Anayasalarında Hayvan Haklarına İlişkin Hükümler İçeren Ülkeler	Almanya	m.20a ¹
Avusturya		m.11/1(8) ²	Hayvanlar, avcılık ve balıkçılık uygulamaları hariç olmak üzere diğer yasal hükümlere göre korunur.
Bolivya		m.189(1),302(5),381(1) ³	Devlet, hayvanların korunması için gerekli önlemleri almaktan sorumlu tutulmuştur.
Brezilya		m.24(VI),225§1e(VII) ⁴	Anayasada, hayvan türlerinin soyunun tükenmesine engel olacağı ve hayvanları eziyete tabi kılan uygulamaların yasaklanacağı hükme bağlanmıştır.
Gambiya		m.254(1)-e,254(4)-b ⁵	Devlet, istismar ve kötü muamelele karşı koruma da dâhil olmak üzere hayvanların korunması ve refahı için ulusal kanunlarında hükümler getirecektir.
Güney Sudan		m.37/2(b),157(2),157(7)-a,157(8) ⁶	Vahşi yaşamın korunması, nesli tükenmekte olan türlerin korunması ve muhafazası hükme bağlanmıştır.
Hindistan		m.48,48A,51A(g) ⁷	İnek, diğer süt veren ve yük taşıyan büyükbaş hayvanların ve vahşi yaşamın korunması, şartlarının iyileştirilmesi ve kesimlerinin engellenmesi, canlı varlıklara şefkat gösterilmesi ve hayvanlara zulmün önlenmesi hükümleri yer almaktadır.
İsviçre		m.78,79,80,120(2) ⁸	Hayvan yaşamının korunması, nesli tükenmekte olan türlerin yok olmaktan korunması; balık türlerinin, vahşi memelilerin ve kuşların çeşitliliğinin korunması, canlıların onuru, hayvanların güvenliğine saygı göstermek ve hayvan ve türlerinin genetik çeşitliliğini korumak güvence altına alınmıştır.
İzlanda		m.36 ⁹	Anayasa, hayvanların istismara karşı korunmasını ve nesli tükenmekte olan hayvan türlerinin korunmasını sağlamaktadır.
Libya		m.190 ¹⁰	Devlet, hayvan ve deniz kaynaklarının ve soylarının korunmasını sağlamakla görevlidir.
Malezya		m.74,73 ¹¹	Vahşi yaşamın, vahşi kuşların ve hayvancılığın korunması, hayvanlara zulmün önlenmesi hükümleri yer almaktadır.
Meksika		m.122(V)-I ¹²	Anayasa, temsilciler meclisini hayvanların korunmasını sağlamakla yetkilendirmiştir.
Mısır		m.30,45 ¹³	Devletin, hayvancılığın ve balıkçılığın korunması, nesli tükenmekte olan türlerin korunması ve hayvanlara zulmün önlenmesini taahhüt etmekle görevli olduğu hükme bağlanarak hayvan hakları anayasal güvence altına alınmıştır.
Anayasalarında Hayvanların Korunmasına İlişkin Hükümler İçeren Ülkeler		Papua Yeni Gine	m.4 ¹⁴
	Slovenya	m.72 ¹⁵	Anayasa, hayvanların zalimane davranışlardan korunmasını sağlar.
	Andora	m.31 ¹⁶	Anayasa, hayvanların ve ekolojik dengenin korunmasını temin etmekle yükümlüdür.
	Angola	m.39 ¹⁷	Anayasa, hayvan türleri ve ekolojik dengenin korunmasını sağlar.
	Azerbaycan	m.39(IV) ¹⁸	Devlet, yabani hayvan türleri ve ekolojik dengenin korunmasını garanti eder.
	Bahreyn	m.9 ¹⁹	Devlet, vahşi yaşamın korunması için gerekli tedbirleri alır.
	Bangladeş	m.18A ²⁰	Devlet, yaban hayatı, biyoçeşitlilik ve ormanların korunmasını sağlayacaktır.
	Birleşik Arap Emirlikleri	m.121 ²¹	Devlet, hayvan varlıklarının korunmasında yasa yetkisine sahiptir.
	Çin Halk Cumhuriyeti	m.9 ²²	Devlet, nadir hayvan türlerini korur.
	Dominik Cumhuriyeti	m.16,66 ²³	Devlet, yaban hayatı, ekolojik denge ve hayvan türlerini korur.
	Ekvador	m.14 ²⁴	Devlet, hayvanları, ekosistemleri ve biyoçeşitliliği korur.
	Esvatini (Svaziland Krallığı)	m.210(2) ²⁵	Devlet, hayvan türlerini koruyacaktır.
	Fildişi Sahili	m.40 ²⁶	Devlet, hayvan türlerini korumak için gerekli önlemleri alır.
	Guatemala	m.9 ²⁷	Devlet, hayvan türlerini ve ekolojik dengiyi korumak için gerekli önlemleri alır.
	Guyana	m.36 ²⁸	Devlet, hayvan ve eko-sistemlerin zenginliğini muhafaza eder.
	Haiti	m.253,257 ²⁹	Ekolojik denge ve hayvan türlerine ilişkin koruma koşullarını ve cezaları kanunlar belirler.
	Hırvatistan	m.52 ³⁰	Hayvan türleri, ormanlar ve çevre koruma altına alınmıştır.
	İsveç	m.2 ³¹	Anayasa, medyada hayvanlara yönelik şiddete karşı koruma sağlar. Hayvan türlerinin korunması söz konusu olduğunda basın özgürlüğüne izin verilmez.
	Kırgızistan	m.48(3),12(5) ³²	Herkes çevreyi ve hayvan türlerini önemsemelidir. Hayvanlar, ormanlar ve çevre Devletin özel koruması altındadır.
	Kosova	m.52 ³³	Devlet, hayvan türlerini korumakla görevlidir.
	Küba	m.27 ³⁴	Devlet ve halk, hayvan türlerini ve çevreyi korumakla görevlidir.
	Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti	m.17,19 ³⁵	Su yaşamı, vahşi yaşam, ormanlar ve biyolojik çeşitlilik koruma altına alınmıştır.
	Litvanya	m.54 ³⁶	Devlet, yabani hayvanları korumak ve bakımını yerine getirmekle sorumludur.
	Macaristan	m.P(1) ³⁷	Devlet ve her kişi, yerli hayvan türlerini korumakla görevlidir.
	Makedonya	m.56 ³⁸	Hayvan türleri Devletin özel koruması altındadır.
	Moğolistan	m.6 ³⁹	Hayvan türleri ve ormanlar halkın otoritesi ve Devletin koruması altındadır.
	Moritanya	m.57 ⁴⁰	Hayvan türleri kanunların korunması altındadır.
	Nepal	m.51g(5) ⁴¹	Hayvan türleri ve ormanların korunması Devletin güvencesi altındadır.
Nijerya	m.20 ⁴²	Devlet, vahşi yaşam ve ormanların muhafaza edilmesini sağlar.	
Özbekistan	m.55 ⁴³	Hayvan türleri devlet tarafından korunacaktır.	
Panama	m.296 ⁴⁴	Avcılık, balıkçılık, ormanların işletilmesi ve hayvan türlerinin korunmasına özel özen gösterilir.	
Sırbistan	m.97(9) ⁴⁵	Devlet, hayvan türlerinin korunmasını sağlamakla sorumludur.	
Slovakya	m.44(4) ⁴⁶	Devlet, orman, ekolojik denge ve vahşi hayvan türlerinin korunmasını sağlar.	
Türkmenistan	m.14 ⁴⁷	Devlet, hayvan türlerinin korunmasını sağlar.	
Uganda	m.27 ⁴⁸	Devlet, hayvan türlerinin ve biyoçeşitliliğin korunmasını sağlar.	
Yemen	m.40,379,382,383 ⁴⁹	Devlet, balık popülasyonunun korunması, aşırı avlanmanın önlenmesi ve göçmen kuşları içeren biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlamakla görevlidir.	

Diğer ülkelerden 34'ünün (Tablo 1) anayasalarında hayvan türlerinin (vahşi/yabani) korunması ile ilgili hükümlere yer vermelerinin önem arz eden başka bir gelişme olduğu söylenebilir.

Hukuk toplum davranış ve inançlarını sınırlandırdığı ve yansıttığı için hayvan kimliğinin ve varlığının yasal temellere dayanması hayvan hakları mücadelesinde çok önemli bir mihenk taşı olmuştur (Evans, 2010). Bu canlı varlığın tanınma mücadelesinin sonucunda, XX. yüzyılın sonundan günümüze Avrupa'da hayvan kimliği anayasalarda kabul görmeye başlamıştır (Köybaşı, 2018). Nitekim Alman Anayasasının ilgili maddesiyle (Tablo 1) birlikte hayvanların korunması, devletin anayasa güvencesi altına girerek devlet kurumları için hukuken bağlayıcı ve sorumluluklar getiren anayasal bir ilke haline gelmiştir (Güneş, 2009). Federal Alman Anayasasına hayvanların korunmasına ilişkin maddenin girmesiyle özellikle uluslararası liderlere ve kanun koyuculara hayvan haklarını koruyan kanunların yapılması ödevi yüklenmiştir. Dahası Almanya hayvan koruma topluluklarının bu kazanımı, küresel hayvan hakları topluluklarını da cesaretlendirmiştir (Natrass, 2004; İnce, 2017). Natrass (2004), Almanya'da hayvanların zarar görmemesi için hayvan çıkarlarının insan çıkarlarına karşı eşit olarak tartışabileceği bir anayasal mekanizma oluşturduğunu bildirmiştir. Benzer şekilde, Avusturya Anayasasında hayvan haklarını koruyan maddelere (Tablo 1) ilkesel olarak yer verilmiştir (Uran Murphy, 2019). Almanya ve Avusturya örneğinde olduğu gibi hayvanların anayasal koruma altına alınması hayvanların korunmaya değer menfaatleri olduğunun çağdaş hukuk sistemlerince kabul edildiğini göstermesi bakımından değerli olduğu ileri sürülebilir.

İsviçre'de hayvan haklarının ve hayvan onuru kavramının anayasaya dâhil edilmesi hayvan hakları konusunda görülen en önemli gelişmelerden biri olmuştur (Evans, 2010). Hayvanların "*kendi içsel değerinin, kendisi için korunması*" olarak tanımlanan bu kavram, 1992 yılında İsviçre Anayasa'sında "*canlı varlığın onuru*" (m.120/2) adı altında düzenlenerek anayasada bir değer olarak kabul edilmiştir. Söz konusu hüküm gereğince, İsviçre Federal Yüksek Mahkemesi vereceği hukuki kararlarda hayvanların çıkarlarını korumakla mükellef tutulmuştur. Böylece İsviçre, patosentrik bir hayvan refahı yaklaşımından, hayvanlarla ilgili davaların yorumlanma biçimine açık bir damga vuran canlı varlığın onuru temelli bir hayvan koruma görüşünü kabul etmiştir (Bolliger, 2016). Eisen (2017)'e göre, hayvanların anayasaya dâhil edilmesi, hayvan onuru kavramının hayvan yaşamının özünde hukukla ilişkili olduğu fikrinin kodlanmış halidir. Bu gelişmeler ışığında, İsviçre Anayasası'nda olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın (1982) 2. maddesine hayvan onurunu

koruma altına alan özerk bir hükmün eklenmesi önerilebilir.

Türkiye'de hayvanların korunmasına ilişkin başlıca mevzuat hükümlerinden (anayasa, kanunlar ve uluslararası sözleşmeler) bazıları doğrudan, bazıları ise dolaylı olarak koruma sağlamaktadır. Bunlardan Türk Anayasası'nda (1982) hayvan hakları ve korunmasına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmaması Türk hukuku açısından önemli bir eksiklik (Uyumaz, 2016). Ancak, Anayasanın 56(1,2). maddesine göre, "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir*" hükmü yer almaktadır. Güneş'e göre (2011), bu maddede çevre hakkından söz edilmeyip, yaşam hakkı vurgulanmaktadır. Dadak (2016), Anayasanın 56. maddesinde çevre hakkı konusunun, yaşamın içinde gerçekleşen çevre olduğunu; amacı da insanların ve tüm canlı varlıkların yaşadığı yer olan çevrenin korunması olduğunu ifade etmektedir. Yılmaz (2006) ise sağlıklı ve dengeli bir çevreyle, hem insanların hem de hayvanların korunabileceğini, bu bakımdan Anayasanın 56. maddesinde hayvan haklarını içeren bir hükme yer verildiğini bildirmektedir. Buradan çevre hakkının düzenlendiği bu maddeyle kısmen de olsa hayvan haklarına ve korunmasına yer verildiği sonucuna dolaylı biçimde varıldığı söylenebilir.

Uyumaz (2016), Anayasa'nın "*Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi*" başlıklı 169'uncu maddesinin orman alanlarının ve ormanlarda yaşayan hayvanların korunması bakımından değerli bir düzenleme olduğunu ileri sürmektedir. Bu madde; "*Devlet, ormanların korunması ve sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez*" hükmünü içermektedir. Bu maddeden hareketle, Anayasada, ormanların ağaçlarla birlikte temiz hava, su, toprak, bitki örtüsü ve hayvan topluluklarından oluştuğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla hayvanlar ekolojik dengenin sağlanmasında önemli bir faktör olarak kabul edilmekte ve çevrenin sahipleri arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2006). Bu bağlamda, Anayasanın 169'uncu maddesinin ormanlar içinde yaşayan hayvanların korunmasını sağlayan ve ormanlara zarar veren faaliyetlerin hayvanlara da zarar vereceğini kabul ederek bu durumu yasaklayan bir hükme yer verdiği söylenebilir.

Hayvanların anayasal düzeyde korunması, hayvanların çıkarlarının insanlara verilen temel hak ve özgürlüklerle aynı düzeyde değerlendirilmesi manasına gelmektedir. Bu durumda devlet erkinin, bir hayvanın çıkarının bir insan çıkarıyla çatışmaya girdiği anlaşmazlıklarda insan haklarının

sınırlandırılmasında hukuki bir temel oluşturulabilmektedir (Çelebi, 2018). Anayasal korumalar sonuç itibarıyla yeni yasaları kendiliğinden kanunlaştıramaz; ancak mevcut yasalar Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırılık nedeniyle iptal edilebilir. Benzer şekilde Anayasa Mahkemeleri hayvan çıkarlarının için anayasal değere sahip olduğu yönünde kararlar verebilirler (Eisen, 2017). Anayasalarında hayvan hakları ile ilgili hükümlere yer veren Almanya, Brezilya, Hindistan, İsviçre gibi ülkelerin Anayasa Mahkemeleri, anayasalarda yer alan bilim, sanat ve din gibi konulardaki hak ve özgürlükler arasında bir ihtilaf olduğunda, insan çıkarına ilkesel ölçüde öncelik verilmesinin anayasaya aykırı düştüğü ve hayvanların çıkarlarının ve haklarının dikkate alınması yönünde yorumlar yaparak çarpıcı kararlar verdiği görülmektedir (Uran Murphy, 2019). Bu ülkelerin Anayasa Mahkemeleri örneğin geleneksel ve kültürel olarak yapılan rodeo etkinliklerini, boğa güreş/devirme gösteri/festivallerini, yunus parklarını veya bazı hayvan deneylerini anayasayı ihlal ettiğini gerekçe göstererek yasaklama kararı almıştır (Köybaşı, 2018; Uran Murphy, 2019). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın (1982) "Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi" başlıklı 152. maddesi, Kanunların veya Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin anayasaya aykırılığını mahkemelerde ileri sürülmesi usulü olan itiraz yolunu düzenlemiştir. Bu bağlamda, günümüzde hayvan hukukunun ilerleme ve gelişme eğilimi ile ihtiyacı düşünüldüğünde Türk Anayasasında hayvan hakları ve korunmasına ilişkin doğrudan hüküm/lerin yer alması gerektiği söylenebilir. Bu geniş çaplı sosyal dönüşümün sağlanabilmesi ancak bireysel, toplumsal, hukuksal ve siyasal bir birlikteliğin (Çiğcı, 2019) sonucunda mümkün olabilecektir.

Yukarıda bahsedilen yorumlar yerine, devletin hayvan haklarına ve hayvanları koruyucu görevine vurgu yapan bir hükme anayasada doğrudan ve açıkça yer vermesi kuşkusuz daha isabetli ve yararlı olacaktır. Bu doğrultuda, Anayasanın 2. maddesine "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına, hayvan haklarına, canlıların onuruna ve çevreye saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir" ya da Anayasanın 56. maddesine "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını, doğal hayatı ve hayvanları (haklarını) korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir....." şeklinde ekleme yapılması önerilebilir.

Bunların dışında, hayvanların çıkarlarını önemseyen; hayvanların insanlar gibi acı ve hazzı

duyarlı ya da insanlar gibi bir hayatın öznesi olabilen canlılar olarak gören; yalnızca insanlar için var olduğu yönündeki geleneksel görüşü reddeden; devletin tüm hayvanların (yabani veya evcil, sahipli veya sahipsiz) haklarının ve onurunun korunmasını sağlayacağı ve hayvanlara karşı eziyet ve zalimce davranışların yapılmamasının güvence altına alınacağı ve dahası hayvanın eşya statüsü yerine hak öznesi/kişi olarak kabul edileceği bir hükmün anayasada ayrı bir madde olarak düzenlenmesi toplumun beklentilerini karşılamak adına daha faydalı olacaktır. Sonuç olarak, Türk kanun koyucusu, Anayasada hayvan hakları ve korunmasına ilişkin bir hüküm koyarak insan, hayvan ve çevreye bir bütün olarak saygı duyan çağdaş hukuk anlayışını benimsediğini göstermelidir.

Çıkar çatışması

Yazar bu yazı için gerçek, potansiyel veya algılanan çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Etik izin

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Ayrıca yazar Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğunu beyan etmiştir.

Benzerlik Oranı

Makalenin benzerlik oranının sisteme yüklenen raporda belirtildiği gibi %10 olduğunu beyan ederim.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: ÇÇS
Tasarım: ÇÇS
Denetleme/Danışmanlık: ÇÇS
Veri Toplama ve/veya İşleme: ÇÇS
Analiz ve/veya Yorum: ÇÇS
Kaynak Taraması: ÇÇS
Makalenin Yazımı: ÇÇS
Eleştirel İnceleme: ÇÇS

Sonnot

1. The Constitution of Germany, Erişim Tarihi; 02.04.2021, [https://constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014.pdf?lang=en./](https://constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014.pdf?lang=en/)
2. The Constitution of Austria, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2009.pdf.
3. The Constitution of Bolivia, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf?lang=en./

- 4.The Constitution of Brazil, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf?lang=en/.
- 5.The Constitution of Gambia, Erişim Tarihi; 07.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Gambia_2020D.pdf?lang=en.
- 6.The Constitution of South Sudan, Erişim Tarihi; 07.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/South_Sudan_2013.pdf?lang=en.
- 7.The Constitution of India, Erişim Tarihi; 09.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/India_2016.pdf?lang=en.
- 8.The Constitution of Switzerland, Erişim Tarihi; 11.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014.pdf?lang=en/.
- 9.The Constitution of Iceland, Erişim Tarihi; 11.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Iceland_2011D.pdf?lang=en/.
- 10.The Constitution of Libya, Erişim Tarihi; 11.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Libya_2016D.pdf?lang=en/.
- 11.The Constitution of Malaysia, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Malaysia_2007.pdf?lang=en/.
- 12.The Constitution of Mexico, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Mexico_2015.pdf?lang=en/.
- 13.The Constitution of Egypt, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Egypt_2019.pdf?lang=en/.
- 14.The Constitution of Papua New Guinea, Erişim Tarihi; 14.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Papua_New_Guinea_2016.pdf?lang=en.
- 15.The Constitution of Slovenia, Erişim Tarihi; 15.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Slovenia_2016.pdf?lang=en.
- 16.The Constitution of Andorra, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Andorra_1993.pdf?lang=en/.
- 17.The Constitution of Angola, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Angola_2010.pdf?lang=en/.
- 18.The Constitution of Azerbaijan, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Azerbaijan_2016.pdf?lang=en.
- 19.The Constitution of Bahrain, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Bahrain_2017.pdf?lang=en/.
- 20.The Constitution of Bangladesh, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014.pdf?lang=en/.
- 21.The Constitution of United Arab Emirates, Erişim Tarihi; 02.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/United_Arab_Emirates_2009.pdf?lang=en.
- 22.The Constitution of China, Erişim Tarihi; 04.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/China_2018.pdf?lang=en.
- 23.The Constitution of Dominican Republic, Erişim Tarihi; 04.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Dominican_Republic_2015.pdf?lang=en.
- 24.The Constitution of Ecuador, Erişim Tarihi; 04.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Ecuador_2015.pdf?lang=en.
- 25.The Constitution of Swaziland, Erişim Tarihi; 04.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Swaziland_2005.pdf?lang=en.
- 26.The Constitution of Côte d'Ivoire, Erişim Tarihi 04.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Cote_Divoire_2016.pdf?lang=en.
- 27.The Constitution of Guatemala, Erişim Tarihi; 07.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993.pdf?lang=en.
- 28.The Constitution of Guyana, Erişim Tarihi; 07.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Guyana_2016.pdf?lang=en.
- 29.The Constitution of Haiti, Erişim Tarihi; 09.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Haiti_2012.pdf?lang=en.
- 30.The Constitution of Croatia, Erişim Tarihi; 11.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Croatia_2013.pdf?lang=en.
- 31.The Constitution of Sweden, Erişim Tarihi; 11.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Sweden_2012.pdf?lang=en.
- 32.The Constitution of Kyrgyzstan, Erişim Tarihi; 11.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Kyrgyz_Republic_2016.pdf?lang=en.
- 33.The Constitution of Kosovo, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Kosovo_2016.pdf?lang=en.
- 34.The Constitution of Cuba, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Cuba_2019.pdf?lang=en.
35. The Constitution of Lao People's Democratic Republic, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Laos_2015.pdf?lang=en.
- 36.The Constitution of Lithuania, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Lithuania_2019.pdf?lang=en.
- 37.The Constitution of Hungary, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Hungary_2016.pdf?lang=en.
- 38.The Constitution of Macedonia, Erişim Tarihi; 12.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011.pdf?lang=en.
- 39.The Constitution of Mongolia, Erişim Tarihi; 14.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Mongolia_2001.pdf?lang=en.

- 40.The Constitution of Mauritania, Erişim Tarihi; 14.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Mauritania_2012.pdf?lang=en.
- 41.The Constitution of Nepal, Erişim Tarihi; 14.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Nepal_2016.pdf?lang=en.
- 42.The Constitution of Nigeria, Erişim Tarihi; 14.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Nigeria_2011.pdf?lang=en.
- 43.The Constitution of Uzbekistan, Erişim Tarihi; 14.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Uzbekistan_2011.pdf?lang=en.
- 44.The Constitution of Panama, Erişim Tarihi; 14.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Panama_2004.pdf?lang=en.
- 45.The Constitution of Serbia, Erişim Tarihi; 15.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Serbia_2006.pdf?lang=en.
- 46.The Constitution of Slovakia, Erişim Tarihi; 15.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Slovakia_2017.pdf?lang=en.
- 47.The Constitution of Turkmenistan, Erişim Tarihi; 15.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Turkmenistan_2016.pdf?lang=en.
- 48.The Constitution of Uganda, Erişim Tarihi; 15.04.2021, https://constituteproject.org/constitution/Uganda_2017.pdf?lang=en.
- 49.The Constitution of Yemen, Erişim Tarihi; 16.04.2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Yemen_2015D.pdf?lang=en.
- Evans E, 2010: Constitutional inclusion of animal rights in Germany and Switzerland: How did animal protection become an issue of national importance? *Soc Anim*, 18, 231-250.
- Francione GL, 2008: Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi? çev. R. Akman, E. Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güneş AM, 2009: Alman çevre hukukunun anayasal çerçevesi. *Ankara Üniv Hukuk Fak Derg*, 58 (4), 777-824.
- Güneş AM, 2011: Yeni anayasa tartışmaları bağlamında çevre. *Gazi Üniv Hukuk Fak Derg*, 15 (3), 259-284.
- İnce N, 2017: Alman hukukunda veteriner hekimin aydınlatma yükümlülüğü. *İnönü Üniv Hukuk Fak Derg*, 8 (2), 515-550.
- Koçhisarlıoğlu C, Söğütlü Erişgin Ö, 2013: Hayvanın hukuki konumu. *Yaşar Üniv Derg*, 8 (Özel Sayı), 1691-1724.
- Köybaşı S, 2018: Yeni bir anayasal hak öznesi olarak hayvan-I. *Anayasa Hukuku Derg*, 7 (13), 103-156.
- Menteş A, 1996: Türk veteriner hekimliği tarihinde dentoloji, ülkemizde ve dünyada bugünkü durum. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Menteş Gürler A, Osmanağaoğlu Ş, 2009: Türkiye'de hayvanları koruma kanununun tarihsel gelişimi. *Kafkas Üniv Vet Fak Derg*, 15 (3), 325-330.
- Nattrass KM, 2004: Und die tiere constitutional protection for Germany's animals. *Anim Law*, 10, 283-312.
- Osmanağaoğlu Ş, Mentesh Gürler A, 2009: Eski Anadolu ve Yakınoğu Uygarıklarında veteriner hekimliği ve hayvanlara ilişkin yasal düzenlemeler. *Vet Bil Derg*, 25 (1-2), 5-8.
- Regan T, 2007: Kafesler Boşalsın: Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek. çev. S. Çağlayan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sabuncu Y, 2003: Anayasaya Giriş. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Singer P, 2005: Hayvan Özgürleşmesi. çev. H. Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, Erişim tarihi; 15.06.2021.
- Uran Murphy P, 2019: Hayvanların anayasal çerçevede korunması. *Akademik Sosyal Araş Derg*, 88, 252-275.
- Uyumaz A, 2016: Bir hukuk sorunsalı olarak güncel gelişmeler ışığında Türkiye'de hayvan hakları. *Gazi Üniv Hukuk Fak Derg*, 20 (3), 133-184.
- Yaşar A, Yerlikaya H, 2004: Dünyada ve Türkiye'de hayvan haklarının tarihsel gelişimi. *Eurasian J Vet Sci*, 20 (4), 39-46.
- Yıldırım A, Şimşek H, 2016: Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz H, 2006: Hayvan haklarına bakış. *Türkiye Barolar Birliği Derg*, 62, 212-229.

Kaynaklar

- Akbulut O, Çobanoğlu N, 2020: Türk hukukunda hayvanların korunmasına ilişkin yasal mevzuat ve bu mevzuata göre hayvanların hukuki durumları. *SD Sosyal Bil Enst Derg*, 36, 1-37.
- Birleşmiş Milletler, 2022: Üye devletler. <https://www.un.org/en/about-us/member-states>, Erişim tarihi; 23.02.2022.
- Bolliger G, 2016: Legal protection of animal dignity in Switzerland: Status quo and future perspectives. *Anim Law*, 22, 311-395.
- Çelebi Ö, 2018: Kişi ve eşya ayrımı bağlamında hayvanların hukuki statüsü. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 76(2), 559-622.
- Çiğcı M, 2019: Avrupa insan hakları mahkemesi kararları ışığında temel hak ve özgürlükler açısından hayvanların hukuki durumu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dadak K, 2016: Yeni kuşak hak olarak çevre hakkı. *Uyumsuzluk Mahkemesi Derg*, 5, 309-326.
- DeGrazia D, 2006: Hayvan Hakları. Dostkitabevi Yayınları, Ankara.
- Eisen J, 2017: Animals in the constitutional state. *Int J Const Law*, 15 (4), 909-954.

*Yazışma Adresi: Çağrı Çağlar SİNMEZ

Erciyes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, 38280, Kayseri, Türkiye
e-mail: cagribey6038@hotmail.com